

Jerzy Depo

Podmioty wykonujące administrację bezpieczeństwa i porządku publicznego w okresie przed Okrągłym Stołem

Zeszyt Naukowy 1, 57-66

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Podmioty wykonujące administrację bezpieczeństwa i porządku publicznego w okresie przed Okrągłym Stołem

Informacja Wojskowa

Bliskim sojusznikiem i pomocnikiem państwowego aparatu bezpieczeństwa, sądów i prokuratur była Informacja Wojskowa. Podstawowym jej zadaniem, zgodnie z „Ustawą o Zarządzie Informacji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i jego organach”, z dnia 30 września 1944 roku, miała być ochrona wojska przed penetracją obcych wywiadów i sił zwalczających władzę ludową oraz ściganie sprawców czynów przestępczych godzących w gotowość bojową i dyscyplinę wojskową. W rzeczywistości jednak wykorzystano ją w czystkach politycznych prowadzonych w Wojsku Polskim, a szczególnie do weryfikacji korpusu oficerskiego wywodzącego się z tzw. „bazy wrogiego elementu” (armii przedwrześniowej, Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie i ruchu oporu związanego z obozem londyńskim). Efekty owej działalności – jak dziś wiadomo – okazały się w swoich skutkach bardzo tragiczne¹.

Załącznikiem służby Informacji ludowego Wojska Polskiego był Oddział Informacji 1 DP im. Tadeusza Kościuszki, powstały 14 maja 1943 r., tj. w dniu ukazania się pierwszego rozkazu organizacyjnego dowódcy dywizji płka Zygmunta Berlinga. Pierwszym szefem służby był mjr Piotr Wasiljewicz Kożuszko². W jej składzie oprócz szefa znajdowało się 20 oficerów, w tym: zastępca szefa, 5 oficerów informacji, 9 zastępców oficerów informacji, st. oficer śledczy, sekretarz-szyfrant, kierownik kancelarii, tłumacz i komendant ochrony³. W sierpniu 1943 r., gdy powstał 1 Korpus Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR jednostką nadrzędną dla Oddziału Informacji 1 DP stał się Wydział Informacji Korpusu, przekształcony w lipcu 1944 r. w Wydział Informacji 1 Armii WP. Jego etat przewidywał 74 stanowiska oficerskie i 2 podoficerskie, a wewnętrzna struktura organizacyjna wyglądała następująco⁴:

- szef Wydziału: płk Piotr W. Kożuszko

¹ Ibidem, s. 200; J. Kuropieska, *Nieprzewidziane przygody*, Kraków 1988; Z. Palski, *Ofiary stalinowskich represji w Wojsku Polskim* [w:] „WPH”, 1990, nr 1-2. Dane szacunkowe represyjnej działalności organów Informacji w dalszej części opracowania.

² Piotr Wasiljewicz Kożuszko (1909-?) – oficer radziecki, w latach 1933-1941 zca naczelnika 5 Wydziału Zarządzania NKWD. W początku 1944 w dyspozycji Głównego Zarządu Kadr Ludowego Komisarjatu Obrony ZSRR, bliski współpracownik gen. mjr. NKWD Giorgija Żukowa, z okresu jego pracy w strukturach WP w ZSRR dowodzonych przez gen. Władysława Andersa, oraz zastępcy ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR, gen. płka Iwana Sierowa.

³ W. Tkaczew, *Powstanie, Struktura organizacyjna i działalność organów informacji WP w latach 1943-1949* [w:] *Stalinizm w Wojsku Polskim 1945-1956* (materiały sesji popularnonaukowej), Piła 1990, s. 10.

⁴ Ibidem.

plk Dymitr (Dmitrij) Wozniesieński

- zastępca szefa: ppłk Piotr Jewsiukow
ppłk Iwan Judyn

ppłk Franc Bycan

- sekretariat;
- Sekcja 1 (kontrwywiadowcza ochrona sztabu armii i jednostek zabezpieczenia; szef kpt. Jakow Portiakow);
- Sekcja 2 (praca kontrolno-inspektorska i pomoc organom informacji dywizji; szefowie w kolejności: mjr Mikołaj Dianow, mjr Mikołaj Kodoczigow, kpt. Aleksander Andruszkiewicz);
- Sekcja 3 (ukierunkowanie pracy operacyjnej; szef kpt. Mikołaj Miazdrukow);
- Sekcja 4 (prowadzenie śledztw; mjr Stefan Lewkowicz);
- Sekcja 5 (technika operacyjna; szefowie: mjr Siergiej Malkowski, mjr Michaił Wasilenko);
- grupa ewidencji operacyjnej;
- komendant ochrony;
- Oddziały Informacji dywizji i brygad.

W sierpniu 1944 r. przy formującej się 2 armii WP utworzono kolejną jednostkę organizacyjną - Wydział Informacji 2 armii Wojska Polskiego (szefowie plk Władimir Guro i plk Wasilij Zajcew).

10 września 1944 r. zorganizowano Zarząd Informacji Naczelnego Dowództwa WP (ZI ND WP). Jego struktura i zdania były zbliżone do radzieckiego kontrwywiadu wojskowego „Smiersz”⁵ oraz radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego – NKWD i MKGB. Składał się on z kierownictwa, sekretariatu, 8 oddziałów (m.in. Oddziału Kadry⁶) i Wydziału Administracyjno-Gospodarczego, a jego etat obejmował 92 stanowiska⁷.

Dwa miesiące później – 30 listopada 1944 r. – rozkazem nr 129 naczelnego dowódcy, Zarząd Informacji Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego został przekształcony w Kierownictwo Informacji WP, a następnie – 12 września 1945 r. – przemianowany na Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego (GZI WP).

⁵ Zob. aneks o radzieckich służbach specjalnych.

⁶ Do „ochrony” funkcjonariuszy Informacji, w ramach Oddziału Kadry, powołano najpierw sekcję specjalną (VIII-XII 1945), później Wydział Pełnomocnika Specjalnego (XI 1946-III 1948) i następnie Wydział Specjalny. Kierownikami tego ogniwa operacyjnego byli: ppłk Andrzej Szydłowski (VIII 1945-XI 1947), ppłk Stefan Oleniak (XI 1947-I 1948), ppłk Wacław Ługowski (VI 1948-IV 1950), ppłk Mieczysław Broda (IV 1950-VI 1951), ppłk Mateusz Frydman (VI 1951-IV 1953) i mjr Edward Umer (IV 1953-IX 1954). W okresie swego istnienia „ochroniarze” GZI przeprowadzili i przekazali sądom wojskowym sprawy 126 żołnierzy Informacji Wojskowej, których skazano na kary od roku do kary śmierci. M.in. na karę śmierci skazani zostali: kpt. Marek Ciuński – „za udział w oddziałach AK na Wileńszczyźnie”, por. Tadeusz Kuran i por. Waldemar Wysocki – za nadużycia gospodarcze, ppor. Bolesław Pakuła – „za zamiar zdrady Ojczyzny”.

⁷ W. Tkaczew, s. 12.

Początkowo GZI WP zachowywał dużą autonomiczność. Był samodzielną pod względem strukturalnym i zadaniowym jednostką i nie wchodził w skład żadnego z organów dowodzenia, a podlegał bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP.

Z dniem 1 listopada 1945 r. GZI podporządkowano I wiceministrowi ON (gen. dyw. Marian Spychalski). Później GZI WP wchodził w skład II Oddziału Sztabu Generalnego WP (od marca 1949 r. merytorycznie podlegał gen. bryg. Edwardowi Ochabowi), a z dniem 1 lutego 1950 r. ponownie został wyodrębniony i podporządkowany bezpośrednio Ministrowi ON (marsz. Konstantemu Rokossowskiemu).

W dniu 3 września 1955 r. GZI WP i podległe mu terenowe organy podporządkowano zaś Komitetowi ds. Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów PRL, a 28 listopada 1956 r. ponownie ministrowi ON.

Służbę Informacji (GZI i organa Informacji WP), rozformowano 10 stycznia 1957 r., tworząc w jej miejsce Wojskową Służbę Wewnętrzną (WSW).

W latach 1945–1957 GZI WP kierowali:

- płk Piotr Kożuszko⁸ (do 15 XII 1945),
- płk Jan Rutkowski⁹ (15 XII 1945 – 25 IV 1947)
- płk Stefan Kuhl (25 IV 1947-6 VI 1950),
- płk Dmitrij Wozniesieński (p.o. 6 VI 1950-1 IV 1951, następnie szef I IV 1951-21 XII 1953),
- płk Karol Bąkowski (21 XII 1953 – 8 XII 1956)
- płk Aleksander Kokozyn¹⁰ (8 XII 1956 – 10 I 1957).

⁸ 21 XII 1945 r. został odwołany do ZSRR.

⁹ Działacz komunistyczny, b. szef sztabu XIII Brygady Międzynarodowej im. J. Dąbrowskiego w wojnie domowej w Hiszpanii, potem uczestnik ruchu oporu we Francji, a w latach 1943-1945 więzień obozów koncentracyjnych Mauthausen, Auschwitz i Buchenwald.

¹⁰ Aleksander Kokozyn (1903-1979), członek Komunistycznej Partii Polski, działacz Polskiej Partii Robotniczej, generał brygady Wojska Polskiego, oficer PRL-owskich wojskowych służb specjalnych, m.in. szef Głównego Zarządu Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej, a po likwidacji GZI i utworzeniu Wojskowej Służby Wewnętrznej pierwszy jej szef. Absolwent kursów NKWD w Smoleńsku, w latach 1945-1946 zastępca szefa Wydziału Informacji Łódzkiego Okręgu Wojskowego, a do grudnia 1948 szef Wydziału I GZI WP, odpowiedzialnego za ochronę kontrwywiadowczą instytucji centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej. Następnie w latach 1949-1956 pełnił funkcję zastępcy dowódcy Wojskowego Korpusu Górniczego. Jego zastępcą do spraw kontrwywiadu został pułkownik Tadeusz Pietrzak, późniejszy Komendant Główny MO. Jako nowy szef GZI WP miał za zadanie zreorganizować służbę oraz oczyścić jej struktury z oficerów, na których ciążyły zarzuty stosowania brutalnych metod podczas śledztwa. Działania te miały w szybkim tempie doprowadzić do stworzenia nowej formacji, czyli Wojskowej Służby Wewnętrznej. Wraz ze zniesieniem KdsBP (na mocy zarządzenia nr 347 prezesa Rady Ministrów z 28 listopada 1956) organa Informacji Wojskowej zostały wcielone do MON, a organa Informacji Wojsk Wewnętrznych (tj. Wojska Ochrony Pogranicza i Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego) do MSW. Na mocy zarządzenia nr 01 ministra obrony narodowej z dnia 10 stycznia 1957 o powołaniu Wojskowej Służby Wewnętrznej organa Informacji Wojskowej zostały zniesione.

Zastępcy szefa GZI:

- płk Adam Gajewski (XI 1946)
- płk Eugeniusz Zadrzyński
- płk Anatol Fejgin¹¹ (X 1949)
- płk Antoni Skulbaszewski¹² (VIII 1950–VIII 1954)
- płk Władysław Kochan (XI 1954)
- płk Jerzy Dobrowolski
- Zygmunt Lindauer (1954)

Zadania i uprawnienia poszczególnych ogniw organizacyjnych GZI WP przedstawiały się następująco:

- Szef Głównego Zarządu Informacji sankcjonował: werbowanie do sieci agenturalnej oficerów zajmujących etatowe stanowiska generalskie, przy

Aleksander Kokoszyn 14 stycznia 1957 stanął na czele nowej formacji. Kierował nią aż do listopada 1964, w międzyczasie awansując do stopnia generała brygady.

¹¹ Anatol Fejgin (urodzony 25 września 1909 w Warszawie w inteligenckiej rodzinie żydowskiej, zmarł 28 lipca 2002 w Warszawie. Od 1928 roku był członkiem Komunistycznej Partii Polski. W 1929 został skazany na karę 2 lat więzienia za działalność komunistyczną, a w 1932 ponownie na karę 4 lat więzienia. W późniejszym okresie był etatowym funkcjonariuszem KPP, do jej rozwiązania w 1938 r.. Po wybuchu II wojny światowej w 1939 ewakuował się do Lwowa, a następnie pozostał w ZSRR, gdzie pracował jako ekonomista, m.in. w zakładach zbrojeniowych. W maju 1943 wstąpił do 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki nowo tworzonego Wojska Polskiego, gdzie został oficerem politycznym. Od lutego 1944 zajmował stanowisko szefa Wydziału Polityczno-Wychowawczego 3 Dywizji Piechoty im. Romualda Traugutta, a od stycznia 1945 - szefa Oddziału Personalnego w Głównym Zarządzie Polityczno-Wychowawczym WP. Od maja 1945 był członkiem Polskiej Partii Robotniczej. We wrześniu 1945 został na własną prośbę przyjęty do Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego, w którym został zastępcą szefa Zarządu. Od października 1949 został przeniesiony do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, karierę zakończył na stanowisku dyrektora X Departamentu MBP. Został zawieszony w funkcji 5 grudnia 1953 po ucieczce na Zachód pułkownika Światły, następnie zwolniony z MBP 10 lutego 1954, po czym przeniesiony do rezerwy i usunięty z partii. W 1955 został aresztowany i następnie w dniu 11 listopada 1957 skazany na karę 12 lat więzienia za stosowanie niedozwolonych metod przesłuchań i łamanie prawa w procedurze zatrzymań. Zarzuty obejmowały bezprawne pozbawienie wolności i spowodowanie szczególnego udręczenia co najmniej 28 osób, w okresie od 1950 do 1953 roku, w tym polecanie podległym funkcjonariuszom stosowania wobec niektórych z tych osób przymusu fizycznego i psychicznego. Został zwolniony z więzienia w 1964 na skutek ulaskawienia. Zmarł w 2002 r.

¹² Antoni Skulbaszewski (ur. 29 stycznia 1915 w Peregonomce koło Kijowa) – radziecki pułkownik, naczelny prokurator wojskowy. Syn Dionizego i Marii z d. Nackiewicz. W Armii Czerwonej od 1935. Absolwent szkoły oficerskiej NKWD w Kijowie (1937). Uczestniczył w napaści ZSRR na Finlandię, a następnie w walkach niemiecko-radzieckich (front południowo-zachodni i moskiewski). Absolwent Instytutu Irygacji i Mechanizacji Gospodarki Wiejskiej w Taszkencie (1943). Skierowany w lutym 1944 do służby w Wojsku Polskim. Zajmował kolejno stanowiska: oficer śledczy 1. DP (luty - kwiecień 1944)

prokurator 2. DP (kwiecień - listopad 1944), wiceprokurator Wojskowej Prokuratury 1. Armii Wojska Polskiego (listopad 1944 - kwiecień 1945), prokurator Wojskowej Prokuratury 2. Armii Wojska Polskiego (kwiecień - czerwiec 1945), wiceprokurator Naczelnej Prokuratury Wojskowej (czerwiec - sierpień 1945), zastępca naczelnego prokuratora wojskowego (sierpień 1945 - październik 1948). Od października 1948 do lipca 1950 naczelny prokurator wojskowy, następnie zastępca szefa Głównego Zarządu Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej (sierpień 1950 - sierpień 1954). W 1954 po zwolnieniu ze służby powrócił do ZSRR.

czym zobowiązany był uzyskać zgodę ministra obrony; werbunki informatorów i rozpracowanie oficerów aparatu politycznego po uzyskaniu zgody szefa Głównego Zarządu Politycznego; wszczęcie rozpracowań oficerów zajmujących etatowe stanowiska generalskie po uzyskaniu zgody ministra obrony; dokonywanie aresztowań wszystkich oficerów po uzyskaniu zgody ministra obrony w przypadku oficerów starszych.

- Wydział – Oddział – Zarząd I GZI był przede wszystkim odpowiedzialny za kontrwywiadowcze zabezpieczenie Naczelnego Dowództwa WP i Sztabu Generalnego, a w okresie późniejszym także instytucji centralnych MON. Miał prawo do organizowania własnej sieci agenturalnej w tych instytucjach i prawo dokonywania aresztów po uzyskaniu zgody szefa GZI. Poszczególne komórki odpowiadały:
 - I - za Sztab Generalny i jednostki pomocnicze,
 - II - za jednostki dowództw rodzajów wojsk,
 - III - za służby tyłowe, służbę sprawiedliwości i sądownictwo.

Szefowie: płk Jerzy Szerszeń (V 1954-XII 1956)

- Wydział – Oddział – Zarząd II GZI. Zasadniczym jego zadaniem było prowadzenie rozpracowań o charakterze szpiegowskim, sabotażu, dywersji i ekonomicznego. Prowadził także rozpracowania nielegalnych organizacji w WP. Miał prawo posiadania własnej sieci agenturalnej. Nadzorował także prowadzenie ważniejszych rozpracowań przez terenowe organy Informacji. Po rozwiązaniu w 1953 roku Zarządu III przejął także jego zadania.
- Wydział – Oddział – Zarząd III GZI. Podstawowym zadaniem tej komórki' prowadzenie pracy kontrolno-instruktorskiej w terenowych ogniwach Infor obejmujących kontrolę pracy z agenturą i kontrolę poważniejszych rozpracowań. Kontroli podlegało też wykonanie rozkazów, dyrektyw i wytycznych ministra obrony i szefa GZI. Kolejne zadania Zarządu III to koordynacja współpracy terenowych organów Informacji z organami bezpieczeństwa oraz analiza form i metod „wrogiej działalności”. Wydział organizował także poszukiwanie „przestępczych elementów, autorów anonimów, ulotek i napisów” oraz analizował strukturę organizacyjną Informacji z prawem przedstawiania wniosków w tej sprawie kierownictwu GZI. Zarząd III rozwiązano w 1953 roku., a jego zadania przejął Zarząd II.
- Wydział – Oddział – Zarząd IV GZI. Głównym zadaniem Zarządu IV było prowadzenie śledztw w sprawach osób z instytucji centralnych MON, aresztowanych za przestępstwa polityczne. Wydział prowadził także śledztwa przeciwko osobom spoza tych instytucji, jeżeli wymagała tego „waga zagadnienia”. Udzielał pomocy w sprawach śledztw komórkom śledczym terenowych organów Informacji. Miał prawo utrzymywać własną agenturę, tzw. celną. Utrzymywał kontakt z Naczelną Prokuraturą Wojskową i sądownictwem wojskowym oraz z organami bezpieczeństwa.

Szef Oddziału/Zarządu IV:

płk Władysław Kochan¹³

¹³ Władysław Kochan urodził się w 1917 r. w Dębicy, gdzie ukończył gimnazjum. W latach 1937-39 studiował chemię na Politechnice Lwowskiej. Podczas wojny pracował jako robotnik i

Zygmund Lindauer (VIII 1948-1954)
zca: ppłk Mateusz Frydman (1948-VI 1951)
ppłk Mieczysław Notkowski (I 1951-VII 1955)

- Wydział – Oddział V GZI przeznaczony był do wykonywania tzw. przedsięwzięć specjalnych, do których należały: inwigilacja, ustalenia, wywiady, rewizje, zasadzki i aresztowania. Utrzymywał także mieszkania konspiracyjne oraz sporządzał dokumenty legalizacyjne (czyli fałszywe). Miał własną sieć agenturalną i tzw. aparat nieoficjalny, tzn. osoby wykonujące powyższe zadania.
- Oddział VI GZI zajmował się inwigilacją i rozpracowywał oficerów radzieckich służących w WP. Utrzymywał własną agenturę. Jak wynika z pisma szefa GZI, płk. Karola Bąkowskiego, Oddział ten zajmował się także (zapewne na polecenie władz radzieckich) rozpracowywaniem oficerów polskich zajmujących kierownicze stanowiska (m.in. od 1945 roku rozpracowywano gen. Wacława Komara).
- Oddział VII GZI zajmował się prowadzeniem centralnej kartoteki agentury, tzw. figurantów rozpracowań i aresztowanych, oraz kontrolą takiej ewidencji w terenowych organach Informacji. Prowadził archiwum i opiniował oficerów pełniących służbę czynną i powołowanych z rezerwy.
- Oddział VIII GZI prowadził sprawy szyfrowe (szyfrował i rozszyfrowywał depezesy). Do jego zadań należała także organizacja i utrzymywanie łączności specjalnej. Przez pewien czas numer VIII posiadało Biuro Studiów GZI
- Biuro Studiów GZI. Do jego podstawowych zadań należało opracowywanie zasad sprawozdawczości dla organów Informacji oraz „*studiowanie form i metod pracy wroga, ulepszanie form i metod pracy własnej i przekazywanie wyników tych studiów aparatowi Informacji*”. Przez pewien czas Biuro Studiów podlegało także Centralne Archiwum Wojskowe. Biuro zgromadziło w swoich zbiorach m.in. kilkanaście wagonów dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego (do 1939 roku), żandarmerii oraz akta personalne (dokumenty te zostały w czasie wojny wywiezione przez Niemców do Oliwy).
- Oddział Kadr GZI. Do jego głównych zadań należało uzupełnianie kadry do organów Informacji. W skład Oddziału Kadr wchodził również Samodzielny Wydział Specjalny, którego zadaniem było prowadzenie śledztw i spraw karnych przeciwko pracownikom organów Informacji.

pomocnik buchaltera. Do wojska wstąpił ochotniczo w grudniu 1944 r. W tym samym roku został członkiem partii. Do maja 1947 r. był zastępcą szefa Informacji Marynarki Wojennej, później - do lipca 1948 r. szefem Informacji w Poznaniu. Szczyt jego kariery przypada na lata 1948-1954, kiedy pełnił funkcję szefa Oddziału Śledczego GZI, a w końcu został zastępcą szefa całej Informacji Wojskowej. Jesienią 1954 r. Kochan został przeniesiony do rezerwy. W. Kochan był jednym z nielicznych oskarżonych, na podstawie ww. raportu, funkcjonariuszy GZI (oskarżony był o „*łamanie socjalistycznej praworządności*”). Był też jednym z głównych oskarżonych w tzw. sprawie TUN. W 1959 roku skazany na pięć lat więzienia (z czego odsiedział niespełna rok) oraz degradację.

Natomiast terenowymi jednostkami organizacyjnymi służby Informacji WP, podległymi GZI były:

– Wydziały (oddziały) zarządy informacji OW i RSZ:

OW I – Warszawa: plk Michał Rymża (1945–1946)
mjr Jerzy Fonkowicz (1946–1947)
plk Bolesław Jeleń (1947–1949)
ppłk Jerzy Szerszeń (VII 1949–VIII 1951)
plk Stefan Lewkowicz (1951–1952)

OW II – Bydgoszcz: **ppłk Zygmunt Okręt (VIII–XII 1945)**

plk Dymitr Wozniesieński (XII 194–IX 1946)
plk Dymitr Wozniesieński (XII 1945–

IX1946)

ppłk Mikołaj Kodaczykow (IX 1946–

VII1948)

mjr Jerzy Szerszeń (VI 1948–V 1949)
plk Aleksander Borszczow (1951–1954)

OW III – Poznań: **plk Michał Zajcew (1945–1946)**

ppłk Piotr Moran¹⁴ (I–III 1947)
mjr Władysław Kochan (1947–VII 1948)
ppłk Jan Chlebosz (VII 1948–V 1949)

OW IV – Śląski: **plk Franciszek Bycan (X 1945–IX 1946)**

plk Bolesław Jeleń (IX 1946–VIII 1947)
plk Stefan Lewkowicz (VIII 1947–II 1950)

OW V – Kraków: **mjr Konstanty Czewaczalow (V–XII 1945)**

plk Piotr Jewsiukow (XII 1945–III 1946)
mjr Michał Inoziemcow (III–IX 1946)
mjr Grzegorz Riabych (IX–XI 1946)
plk Piotr Szpakowski (XI 1946 V 1948)
ppłk Wincenty Klupiński (VI 1948–II 1949)
plk Aleksander Borszczow (1949–1950)

OW VI – Łódź: **ppłk Piotr Jewsiukow (V–XII 1945)**

plk Zygmunt Okręt (XII 1945–IX 1946)

OW VII – Lublin: **ppłk Jan Judin (III–X 1945)**

ppłk Piotr Gulenko (X 1945–VIII 1946)
ppłk Mikołaj Dianow (XI 1947–V 1949)

¹⁴ Absolwent szkoły NKGB z 1936 r. W latach 1951-1954 był komendantem Oficerskiej Szkoły Informacji.

Wojsk Lotniczych:

ppłk Aleksander Bas (IX 1946–VI 1947)

ppłk Eugeniusz Wyszowski (V1947–

V1949)

ppłk Jerzy Szerszeń (V–VII 1949)

plk Jerzy Szerszeń (VII 1951–V 1954)

Marynarki Wojennej: ppłk Wiktor Filatow (1945–1946)¹⁵

mjr Ignacy Krakus (V–X 1946)

ppłk Władysław Kochan (X 1946–V 1947)

ppłk Jerzy Kilianowicz (V 1947–VI 1949)

– Oddziały informacji garnizonów: Warszawa, Modlin, Toruń, Gdańsk

- 18 oddziałów informacji w dywizjach piechoty
- 19 oddziały informacji KBW i Wojsk Ochrony Pogranicza
- oddziały informacji przy Oficerskiej Szkole Informacji
- sekcje Informacji Szkół Oficerskich i samodzielnych pułków
- stanowiska oficerów informacji w samodzielnych jednostkach¹⁶.

Nasilenie represji w stosunku do kadry oficerskiej dynamicznie rozbudowywanego Wojska Polskiego oraz stopniowy rozwój centralnych i terenowych struktur Informacji WP spowodowały znaczny przyrost liczby etatów w organach kontrwywiadu wojskowego. O ile w styczniu 1951 roku stany etatowe Informacji MON liczyły jeszcze 2740 pracowników (1002 oficerów, 302 podoficerów, 1198 szeregowców i 238 pracowników cywilnych), to już na początku 1953 roku obejmowały one aż 4130 osób (1502 oficerów, 453 podoficerów, 1795 szeregowców oraz 380 pracowników cywilnych) i na podobnym pułapie utrzymywały się do stycznia 1956 roku¹⁷.

Wzrosła też liczba tajnych współpracowników kontrwywiadu wojskowego. Swoją najwyższą pulap osiągnęła ona w sierpniu 1952 roku – 24 057 osób¹⁸.

Podstawowymi dokumentami normatywnymi regulującymi działalność organów Informacji WP wobec byłych żołnierzy i członków konspiracji niepodległościowej lat 1944 – 1948 były:

- dyrektywa szefa GZI nr 303/2 z 10 stycznia 1945 r. w sprawie ujawniania i demaskowania agentury organów wywiadu przeciwnika;

¹⁵ Zastępcą szefa Informacji Mar. Woj. od grudnia 1944 do maja 1947 był Władysław Kochan, późniejszy szef Zarządu Śledczego GZI.

¹⁶ Jesienią 1945 r. w służbie Informacji Wojskowej pracowały 1234 osoby, w tym było 219 kierowników (tylko 19 z nich było Polakami – 9%), 786 oficerów (316 Polaków – 40%) i 239 pracowników technicznych. 1 I 1946 r. na 725 etatowych stanowisk operacyjnych, 517 zajmowali oficerowie i podoficerowie radzieccy (71,3%), z których 150 pełniło funkcje kierownicze (na 166 stanowisk – 90,3%). W 1947 r. obsada kierowniczych stanowisk przez oficerów radzieckich spadła do 60% ogólnego stanu. W latach 1945–1948 służbę tą opuściło 700 oficerów radzieckich. W 1949 r. kadra operacyjna organów informacji WP liczyła niewiele ponad 775 osób, w tym oficerów radzieckich było 31. W interesującym nas okresie funkcje doradców pełnili (kolejno): plk Adam Gajewski, plk Dymitr Wozniesiński (jednocześnie jako II zca szefa GZI), plk Soldatienkow, gen. mjr Siergiej Karandaszew, Za: J. Poksiński, *Tatar – Utnik – Nowicki*, s. 62 i 238.

¹⁷ *Ibidem*, s. 63.

¹⁸ Z. Pałski, *Agentura Informacji Wojskowej w latach 1945–1956*, Warszawa 1992, s. 35, zał. nr 2.

- dyrektywa szefa GZI nr 2599/2 zalecająca ujawnianie wszystkich wrogich elementów wywodzących się ze środowisk b. więźniów niemieckich obozów jenieckich dla oficerów WP, uczestników wojny obronnej przez oficerów AK i uczestników powstania warszawskiego;
- pismo nr 2609/2 szefa GZI WP o zasadach internowania żołnierzy AK i „innego wrogiego elementu” w Obozie Specjalnym GZI WP;
- dyrektywa nr 3361/2 szefa GZI w sprawie walki z bandami;
- dyrektywa nr 3695/2 szefa GZI o ewidencjonowaniu i rozpracowaniu agenturalnym osób służących w armii Andersa;
- dyrektywa nr 7042/3 szefa GZI w sprawie przeciwdziałania tworzeniu w WP grup różnych partii politycznych;
- dyrektywa nr 7053/3 szefa GZI w sprawie rozpracowania agenturalnego księży;
- dyrektywa szefa GZI nr 2/009811 z dnia 18 lipca 1947 r., odnośnie rozpracowania agentur PSL w WP;
- zarządzenie GZI WP nr 2/13323 z 22 listopada 1946 r. „nakazujące obligatoryjne rozpracowywanie oficerów, byłych członków AK i tych, którzy dobrowolnie wystąpili z wrogiego podziemia”;
- dyrektywa szefa GZI nr 2/00996/20 z 20 lipca 1947 r., odnośnie rozpracowywania działalności PPS w WP;
- zarządzenie GZI WP nr 2/11764 z 17 października 1946 r. zobowiązujące podległe jednostki do rozpracowywania członków AK oraz WiN, oraz –
- dyrektywy GZI WP nr: 7352/3 z 23 października 1947 r. i 1/D z dnia 12 stycznia 1948 r. , nakazujące rozpracowywanie członków AK, BCh i WiN¹⁹.

W wyniku ich realizacji organa informacji WP: aresztowały ogółem 14.055 osób, w tym 382 członków AK oraz 163 członków WiN i 13 BCh; spowodowały zwolnienie z wojska 2142 oficerów ze względu na przynależność do WiN oraz AK i BCh oraz prowadziły 229 rozpracowań operacyjnych i 2705 spraw kontrolno – obserwacyjnych, w których figurantami byli członkowie AK, BCh i WiN²⁰.

Zdaniem tzw. komisji Mariana Mazura (Jana Wasilewskiego), w tragicznym przestępczym procederze organizowanym w latach 1947–1954 przez

¹⁹ W. Tkaczew, op. cit., s. 176 – 178; A. Kochoński, *Polska 1944-1991. Informator historyczny.*, t.1, Warszawa 1996.

²⁰ Szacuje się, że w latach 1944-1956 organa Informacji aresztowały w sumie 17.042 osoby, w tym prawdopodobnie ponad 1900 b. członków AK. W. Tkaczew, op. cit., s. 177 i 222. Na podstawie dostarczonych przez Informację materiałów odbyło się łącznie 55 procesów, z tego 10 grupowych, w których wymierzono: 38 wyroków śmierci, 14 kar dożywotniego więzienia, 19 kar po 15 lat pozbawienia wolności i 41 kar od 6 do 13 więzienia. Na wniosek służby informacji zwolniono też z wojska - ze „względów politycznych” - około 9 000 żołnierzy zawodowych, wywodzących się w większości z wojska II Rzeczypospolitej, byłych członków AK i Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie. Idem, *Represje Informacji ludowego Wojska Polskiego wobec żołnierzy Armii Krajowej*, [w:] *Armia Krajowa. Dramatyczny epilog*, s. 170-179; E. Nalepa, *Oficerowie radzieccy w Wojsku Polskim w latach 1943-1968*, cz. I, Warszawa 1992, s. 89-90.

plka Wozniesińskiego i plka Skulbaszewskiego²¹ uczestniczyło ogółem 74 funkcjonariuszy Informacji WP, głównie pionu śledczego, a do „najdoskonalszych” należeli: kpt./ppłk Mateusz Frydman, ppłk Jerzy Kornel, ppłk Kazimierz Matela, ppłk Lucjan Partyński, ppłk Henryk Żytomierski, por./mjr Mieczysław Lis, mjr Józef Kulak (b. żołnierz 29 Zgrupowania Piechoty Polskiej przy 1 Armii Francuskiej), por./mjr Marian Urbaniak, por./mjr Czesław Markiewicz, mjr Stanisław Dymek, mjr Henryk Olejniczak, kpt. Antoni Borel, kpt. Edward Grzelak, kpt. Jan Jurkiewicz i kpt. Benedykt Knapiuk (obaj byli żołnierzami AK), kpt. Władysław Kurek, kpt. Zygmunt Lindauer, kpt. Jan Litwionek, kpt. Stanisław Potemski, kpt. Bernard Walczak, por. Lucjan Bajraszewski, por. Jan Jurkiewicz²². Ich nauczycielami byli oficerowie śledczy z radzieckiego „Smiersza”, m.in.: ppłk Anatol Targoński, mjr Paweł Smolikow, mjr Władysław Czerniawski i mjr Anatol Letiagin.

Bibliografia

- 1) Kochański A., *Polska 1944-1991. Informator historyczny*, t. 1, Warszawa 1996.
- 2) Kuropieska J., *Nieprzewidziane przygody*, Kraków 1988.
- 3) *Notatka w sprawie nadużyć w śledztwie w organach Informacji sporządzona przez prokuratora Naczelnej Prokuratury Wojskowej mjr. Z. Domino i wiceprokuratora kpt. Edwarda Wiącka* [w:] „Zeszyty Historyczne” 1984, nr 67.
- 4) Palski Z., *Agentura Informacji Wojskowej w latach 1945-1956*, zał. nr 2, Warszawa 1992.
- 5) Palski Z., *Ofiary stalinowskich represji w Wojsku Polskim* [w:] „WPH”, 1990, nr 1-2.
- 6) Poksiński J., *TUN. Tatar – Utnik – Nowicki. Represje wobec oficerów Wojska Polskiego w latach 1949–1956*, Warszawa 1992.
- 7) Tkaczew W., *Powstanie, Struktura organizacyjna i działalność organów informacji WP w latach 1943–1949* [w:] *Stalinizm w Wojsku Polskim 1945–1956* (materiały sesji popularnonaukowej), Piła 1990, s. 10.
- 8) Tkaczew W., *Represje Informacji ludowego Wojska Polskiego wobec żołnierzy Armii Krajowej* [w:] *Armia Krajowa. Dramatyczny epilog*, red. K. Komorowski, Warszawa 1994. Nalepa E., *Oficerowie radzieccy w Wojsku Polskim w latach 1943-1968*, cz. I, Warszawa 1992.

²¹ Antoni Skulbaszewski (ur. 29 stycznia 1915 w Peregonomce koło Kijowa) – radziecki pułkownik, naczelny prokurator wojskowy. Syn Dionizego i Marii z d. Nackiewicz. W Armii Czerwonej od 1935. Absolwent szkoły oficerskiej NKWD w Kijowie (1937). Uczestniczył w napaści ZSRR na Finlandię, a następnie w walkach niemiecko-radzieckich (front południowo-zachodni i moskiewski). Absolwent Instytutu Irygacji i Mechanizacji Gospodarki Wiejskiej w Taszkencie (1943). Skierowany w lutym 1944 do służby w Wojsku Polskim.

²² Por.: *Notatka w sprawie nadużyć w śledztwie w organach Informacji sporządzona przez prokuratora Naczelnej Prokuratury Wojskowej mjr. Z. Domino i wiceprokuratora kpt. Edwarda Wiącka* [w:] „Zeszyty Historyczne” 1984, nr 67. Dokument ten wymienia nazwiska 76 oficerów śledczych i ich bezpośrednich przełożonych.